

واکاوی جریان اطلاعات در فعالیتهای پژوهشی پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

ثامنه توکلی^۱

مریم سلامی^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی وضعیت جریان اطلاعات در فعالیتهای پژوهشی پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و موانع پیش روی آن صورت گرفته است.

روش‌شناسی: روش تحقیق مورد استفاده، پیمایشی و از نوع توصیفی - تحلیلی است که جریان اطلاعات را از استفاده منابع اطلاعاتی تا تولید و انتشار، بررسی می‌کند. جامعه آماری پژوهش را ۲۵ نفر از پژوهشگران این سازمان تشکیل می‌دهند که سه سال متوالی حایز رتبه‌های برتر پژوهشی شده‌اند.

یافته‌ها: نتایج پژوهش نشان داد در مرحله گردآوری و استفاده از اطلاعات، پژوهشگران به استفاده از منابع چاپی تمایل بیشتری دارند تا منابع الکترونیکی. آنها از میان منابع چاپی، کتاب‌های چاپی فارسی و از میان منابع الکترونیکی، بیشتر از پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی استفاده می‌کنند. در مرحله تولید و ذخیره اطلاعات، بیشتر تمایل دارند تولیدات علمی خود را به صورت چاپی منتشر کنند تا الکترونیکی و در این بین سهم تولید مقاله فارسی در هر دو شکل، بیشتر است. در مرحله اشاعه اطلاعات نیز بر انتشار تولیدات علمی در قالب‌های چاپی تأکید دارند تا الکترونیکی و در این بین نیز سهم مقاله فارسی بیشتر است. افزون بر این، موانع پیش روی جریان اطلاعات از دو بُعد فردی و سازمانی، بررسی شده است.

---

۱. دانشجوی دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه پیام نور مشهد و کارشناس تالار محققان کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی.

۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه پیام نور.

کلیدواژه‌ها: جریان اطلاعات، تولیدات علمی، پژوهشگران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

مقدمه و بیان مسئله

در جامعه اطلاعاتی امروز، انسان در بستری از تحولات پرشتاب زندگی می‌کند. توجه به رویکردهای مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و به‌ویژه فناوری، به نقش روزافزون اطلاعات در فرایند تولید، توزیع و مصرف، به‌ویژه در زمینه نوآوری و رقابت اشاره دارد. از این‌رو، اهمیت دستیابی پژوهشگران به اطلاعات مناسب، دقیق و روزآمد، روز به روز آشکارتر می‌شود. از این‌رو، نقش و اهمیت اطلاعات در تصمیم‌گیری‌ها و نقش آنها در پیشبرد اهداف سازمانی، بر هیچ‌کسی پوشیده نیست. کتابخانه‌ها نیز به عنوان مراکز عهده‌دار مسئولیت اطلاع‌رسانی به جامعه اطلاعاتی، به تبادل اطلاعات با محیط پیرامون خود نیاز دارند. از این‌رو، در شرایطی که سازمان‌ها با نوآوری‌های روزافزون در پی جلب رضایت مشتریان جدید هستند، در میدان رقابت و پیشی گرفتن از دیگران، نیازمند توسعه همه‌جانبه‌اند. توجه به شیوه‌های گردآوری، ذخیره و اشاعه اطلاعات، برای توسعه سازمان‌ها ضروری است، زیرا تأمل در این مراحل و شناسایی موانع موجود می‌تواند به توسعه بخش‌های مختلف سازمان بینجامد و فرصت‌هایی را برای ورود به عرصه‌های بالاتر ایجاد می‌کند. آشکار است، توسعه نیز نیازمند دانش و اطلاعات است و رفع این نیازها، امکان دستیابی سریع به اطلاعات را در سطوح گسترده ملی و بین‌المللی میسر می‌سازد.

در این خصوص، تولید اطلاعات مستلزم فرایندی است که جریان اطلاعات را در سازمان‌ها تشکیل می‌دهد (شرودر^۱، ۲۰۰۴) و چون اطلاعات کالایی است که در مقایسه با دیگر کالاها ارزش افزوده دارد، مصرف آن موجب اشباع نمی‌شود و همواره انسان‌ها به اطلاعات جدیدتر نیاز دارند. به علاوه، بازار این کالا نیز در مقایسه با کالاهای دیگر از رونق روزافزونی برخوردار است (حسن‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۵). کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نیز از سازمان‌های اصلی در مصرف اطلاعات به شمار می‌روند و منابع انسانی و پشتیبانی آن مسئولیت گردآوری، ذخیره، پردازش، توزیع و اشاعه اطلاعات را

برعهده دارند. اما، همین مورد اخیر یعنی اشاعه اطلاعات و پاسخگویی به مراجعان بالقوه و بالفعل کتابخانه‌ها، در راستای پاسخ به نیازهای اطلاعاتی جامعه و ارائه خدمات مختلف، سبب تولید اطلاعات فراوانی شده است. از این رو، تولیدات علمی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی؛ از جمله کتاب‌شناسی‌ها، فهرست‌های موضوعی و ... با هدف اشاعه بهتر اطلاعات ارائه می‌شوند. «چاینیر اویدانگان» معتقد است جریان آزاد اطلاعات در بین کتابداران و مراجعان نباید نادیده گرفته شود و باید با جدیت و بدون وقفه دنبال شود. به علاوه، مدیران کتابخانه می‌توانند در برنامه‌ریزی، هدایت، هماهنگی و ایجاد انگیزه در بین کارکنان خود نقش فعال داشته باشند. از سوی دیگر، کتابداران نیز از طریق جریان آزاد اطلاعات، از مراجعان درباره عملکرد کتابخانه‌های خود بازخورد دریافت می‌کنند (چاینیر اویدانگان^۱، ۲۰۱۰). از این رو، ضروری است جریان اطلاعات در بین کارکنان به راحتی و سرعت جریان داشته باشد. بنابراین، از آنجا که اطلاعات در همه سازمان‌ها، به عنوان اجزای تشکیل دهنده جامعه انسانی مدام در حال داد و ستد هستند، اطلاعات از منابع مختلف درون و برون سازمان اخذ شده، توسط افراد و نظام‌های اطلاعاتی سازمان پردازش و وارد چرخه تصمیم‌گیری می‌شود. در نهایت نیز به عنوان پاسخ و در عین حال محرک، به اجزای فرعی درون سازمان و محیط بیرون از سازمان برگردانده می‌شود (صادق‌زاده وایقان، حسن‌زاده، نجف‌قلی نژاد درجوری، ۱۳۹۲:۱۳۷). لذا در یک سازمان، افراد مختلف می‌توانند دانش متفاوتی را از اطلاعات مشابه کسب کنند. در این صورت، کارکنان به طور مستقل و یا با مشارکت هم به فراهم‌آوری، پردازش و تولید دانش می‌پردازند. از منظر دانش تولید شده توسط جامعه علمی، ایجاد دانش جدید از طریق پژوهش که اغلب ماهیت جمعی دارد، شامل این موارد است: دانش ارائه شده در نوشته‌های علمی، قطعه‌هایی از دانش علمی که هنوز در قالب یک نوشته علمی فرموله نشده است و آن نوع دانش نهایی که با روش‌شناسی به کار گرفته شده در آزمایش‌ها و فرایندهای علمی، مرتبط است (صادق‌زاده وایقان، حسن‌زاده، نجف‌قلی نژاد درجوری، ۱۳۹۲:۱۲۶-۱۳۱). اما آنچه مطالعه جریان اطلاعات را ضروری می‌سازد، عبارت است از: رشد فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات و استفاده و تأثیر آن بر ماهیت، میزان و محتوای اطلاعات؛ آگاهی روزافزون دولت‌ها،

ملت‌ها، مؤسسات، گروه‌ها و اشخاص درباره اهمیت جریان اطلاعات، نبود تعادل و پیامدها و تأثیرهای آن در فرایندهای تصمیم‌گیری ملی، بین‌المللی و همچنین بر زندگی روزمره مردم جهان؛ تعداد رو به گسترش فعالان ملی و بین‌المللی در همه جنبه‌های جریان اطلاعات با مقاصد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و به ویژه جنبه‌هایی مانند تجارت، بازاریابی، آموزش و فرهنگ؛ علایق رو به رشد مطالعات تطبیقی میان فرهنگی درباره عقاید عمومی و تصاویر ملی که سبب گرایش به سوی تحقیقات بیشتر می‌شود؛ بحث‌های مربوط به نظم نوین اقتصاد بین‌المللی و نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات از دهه ۱۹۷۰ مبنی بر اعلامیه یونسکو درباره جریان اطلاعات و سیاست‌های ارتباطات و مطرح شدن بحث مربوط به جوانب اقتصادی و ارتباطی منابع جهانی (حسن‌زاده و فتاحی، ۱۳۸۳: ۸۳)؛ ربودن گوی سبقت از سازمان‌های همسو و رقیب و در نهایت رسیدن به چشم‌انداز ملی، منطقه‌ای و جهانی.

از این رو، فراهم‌آوری، سازماندهی، اشاعه و استفاده از اطلاعات با کیفیت در راه تحقیق و توسعه، مستلزم به‌کارگیری مؤلفه‌هایی است که سبب شناسایی عوامل معتبر تولید علم می‌شود. به بیانی دیگر، سنجش و ارزیابی تولیدات و فعالیت‌های علمی، نیازمند بهره‌گیری از شاخص‌هایی است که به منزله چارچوبی مناسب عمل کند. در این صورت، امکان مقایسه یکسان و دقیق این عوامل در جوامع مختلف فراهم شده و توانمندی‌های علمی هر کشور در جهان، در معرض نمایش قرار می‌گیرد. در شرایطی که یافته‌های علمی در طول هر دهه یا حتی در هر دو یا سه سال در بیشتر حوزه‌های اساسی دو برابر می‌شود، اطلاعات علمی رشدی شتابنده‌تر دارد (حسن‌زاده، صادق‌زاده و ایقان، ۱۳۹۱: ۷۲). به همین دلیل، جریان اطلاعات به یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی در عصر اطلاعات تبدیل و از سه مرحله عمده و به هم پیوسته تولید، توزیع (اشاعه) و مصرف تشکیل شده است (محسنی، ۱۳۸۰: ۱۵۴). از منظری دیگر، یک ایده یا اندیشه در ذهن پژوهشگر یا گروهی از پژوهشگران پدید می‌آید و پس از انجام پژوهش یا پژوهش‌هایی، توسعه می‌یابد و سپس احتمالاً در دانشگاه نامرئی، به شکلی غیر رسمی بحث و بررسی می‌شود. این بحث‌های غیر رسمی می‌توانند در نشست‌ها و همایش‌های علمی و از طریق پست سنتی، پست الکترونیک یا گروه‌های خبر الکترونیک صورت پذیرد (حسن‌زاده، صادق‌زاده و ایقان، ۱۳۹۱: ۱۸۴-۱۸۳).

در سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، پژوهشگران علاوه بر وظایف سازمانی، اطلاعات متنوعی را تولید می‌کنند. فرایند و نحوه تبادل اطلاعات با اجزای درونی و بیرونی، جریان اطلاعات را در همه بخش‌های سازمان‌ها شکل می‌دهد. از این‌رو، شناخت میزان استفاده پژوهشگران از مراحل مختلف جریان اطلاعات و نیز شناسایی موانع پیش روی آن، از جمله مسائلی است که پاسخ به آنها می‌تواند در بهبود کیفیت جریان اطلاعات در سازمان راهشگا باشد. از طرف دیگر، دستیابی به هدف مطرح در سند چشم انداز سازمان (دستیابی به غنی‌ترین و فعال‌ترین مرکز کتابخانه‌ای در منطقه و جهان اسلام) نیز زمینه‌ای قوی برای شناسایی نحوه جریان اطلاعات در میان پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و رفع موانع پیش رو فراهم آورده است.

از این‌رو، تحلیل جریان اطلاعات گامی ضروری برای شناسایی مؤلفه‌های اطلاعات در یک سیستم است. در حقیقت، جریان اطلاعات می‌تواند ویژگی اصلی «جامعه اطلاعاتی» شناخته شود (وبستر، ۱۳۹۰). لذا، در جریان اطلاعات سه ویژگی عمده را باید در نظر داشت: مسیر، محتوا، و محمل. می‌توان گفت منظور از این سه عنصر، همان فرستنده، گیرنده و محتوای اطلاعاتی است که باید انتقال یابد و رسانه‌ای است که باید محتوا را منتقل کند (محمدخانی، ۱۳۸۷: ۵۲). علاوه بر این، با تحلیل جریان اطلاعات، امکان ارائه یک الگوی مناسب نیز فراهم می‌شود (ژنگ و یانگ^۱، ۲۰۰۲).

اهداف پژوهش

هدف اصلی

بررسی جریان اطلاعات در میان پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اطلاعات آستان قدس رضوی هدف اصلی این پژوهش است. از آنجا که نقش و اهمیت جریان اطلاعات زمانی آشکار می‌شود که نسبت به مراحل مختلف آن شناخت کامل داشته باشیم، در این پژوهش چهار مرحله اصلی در جریان اطلاعات و شناخت موانع آن بررسی می‌شود، که اهداف فرعی پژوهش را تشکیل می‌دهند:

۱. شناخت شیوه‌های درونداد (گردآوری و تولید) اطلاعات در جامعه مورد مطالعه.

۲. شناخت شیوه‌های ذخیره و پردازش اطلاعات در جامعه مورد مطالعه.
۳. شناخت شیوه‌های برون‌داد (توزیع و اشاعه) اطلاعات در جامعه مورد مطالعه.
۴. شناخت موانع پیش روی جریان اطلاعات در جامعه مورد مطالعه.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است و برای انجام آن از روش پیمایش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. سؤال‌ها و گویه‌های پرسشنامه با توجه به هدف پژوهش شکل گرفت. به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد که با استفاده از نظرهای کارشناسان سازمان کتابخانه‌ها، از روایی پرسشنامه اطمینان حاصل گردید. پس از اطمینان از پایایی پرسشنامه (ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۵ به دست آمد) پرسشنامه نهایی تدوین و بین جامعه آماری پژوهش توزیع گردید.

جامعه پژوهش

بر اساس اهداف پژوهش، جامعه پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، شامل ۲۵ نفر از پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی است که در سه سال گذشته (۱۳۹۰، ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) حایز رتبه‌های برتر پژوهشی شده‌اند. گفتنی است، سه اداره خدمات کتابداری، مخطوطات و کتابخانه عمومی؛ زیرمجموعه کتابخانه مرکزی هستند، اما به سبب تفاوت ماهیت کار این سه اداره و به تبع آن فرصت‌های ایجاد شده در حین کار، که گاه صرف مطالعه می‌شود، جدا از هم در نظر گرفته شده‌اند. در رابطه با ادارات، معاونت‌های موزه و مرکز اسناد نیز به دلیل این که ماهیت کارشان چندان با هم متفاوت نیست، از هم تفکیک نشدند. در پایان، داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS تحلیل و استفاده شد.

پیشینه پژوهش

پژوهش در باب جریان اطلاعات از چند دهه پیش آغاز شده است، اما نکته حایز اهمیت این است که این موضوع، حوزه‌های مختلفی چون پزشکی، کشاورزی، علوم

رايانه، حسابدارى، مديريت و علوم انساني را در بر مى‌گيرد. هرچند در پژوهش‌هاى انجام شده در داخل كشور نيز اين تنوع حوزه‌ها ديده مى‌شود، در سال‌هاى اخير پژوهش‌هاى كه جريان اطلاعات را در قالب نحوه گردآورى، توليد و ذخيره و همچنين اشاعه و انتشار در بر مى‌گيرد، انجام شده است. اما درباره پژوهش‌هاى خارجى، نگارندگان موارد مشابهى را نيافتند. تمامى مقاله‌ها در حوزه‌هاى ياد شده بود و مربوط‌ترين آنها نيز بيشتر حوزه مديريت دانش را در بر مى‌گرفت. نگاهى به پيشينه پژوهش‌هاى خارجى ذكر شده در پژوهش‌هاى داخلى يافت شده - كه در اين مقاله نيز به عنوان پژوهش‌هاى داخلى به آنها اشاره مى‌شود - گواه اين ادعاست.

در اين خصوص، يافته‌هاى پژوهش «حسن‌زاده و محمدخانى» (۱۳۸۹) با عنوان «بررسى نحوه جريان اطلاعات در پژوهشكده‌هاى دانشگاه تربيت مدرس تهران» كه با هدف شناسايى نحوه جريان اطلاعات از سه جنبه «گردآورى»، «توليد و ذخيره» و «اشاعه و انتشار» اطلاعات صورت گرفته، مورد توجه است. اين پژوهش با استفاده از روش پيمائيشى و پرسشنامه محقق ساخته، جريان اطلاعات را در ۱۱ پژوهشكده فعال دانشگاه تربيت مدرس بررسى كرده است. يافته‌هاى پژوهش نشان داد به لحاظ ميزان تاكيد بر انواع منابع، شيوه و نحوه گردآورى اطلاعات، در بين پژوهشكده‌هاى دانشگاه تربيت مدرس تفاوت معنادارى وجود دارد و ميزان تاكيد بر نوع و قالب توليد و ذخيره اطلاعات در پژوهشكده‌هاى دانشگاه تربيت مدرس به صورت معنادارى متفاوت است؛ اما به لحاظ ميزان تاكيد بر مخاطبان و قالب‌هاى اشاعه اطلاعات، در بين پژوهشكده‌هاى دانشگاه تربيت مدرس تفاوت معنادارى وجود دارد.

«صادق‌زاده وايقان، حسن‌زاده و نجف‌قلى نژاد ورجورى» (۱۳۹۲) نيز با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته، پژوهشى را با عنوان «جريان اطلاعات در پژوهشكده‌هاى وابسته به مراكز آموزش عالي كشور و ارائه يك الگوى مناسب» با هدف شناسايى وضعيت درونداها و برونداهاى جريان اطلاعات در مراكز تحقيقاتى وابسته به مراكز آموزش عالي كشور از ديدگاه پژوهشگران، انجام دادند. جامعه آمارى اين پژوهش شامل پژوهشگران مراكز تحقيقاتى وزارت علوم، تحقيقات و فناورى، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشكى و دانشگاه آزاد اسلامى بود. اين جامعه آمارى مشتمل بر

رؤسای مراکز تحقیقاتی، معاونان پژوهشی مراکز تحقیقاتی، مدیران پژوهشکده‌های وابسته به مراکز تحقیقاتی، مدیران گروه‌های علمی، مدیران کتابخانه‌های مراکز تحقیقاتی، اعضای هیئت علمی و کارشناسان پژوهشی بود. نتایج پژوهش آنان نشان داد در مرحله درونداد (گردآوری و استفاده از اطلاعات) قالب‌های الکترونیکی بیشتر از قالب‌های چاپی؛ در مرحله پردازش (تولید و ذخیره اطلاعات) قالب‌های چاپی بیشتر از قالب‌های الکترونیکی و در مرحله برونداد (اشاعه اطلاعات) قالب‌های چاپی بیشتر از قالب‌های الکترونیکی مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین، تحلیل یافته‌ها با استفاده از آزمون آنوا نشان داد در استفاده از انواع مختلف قالب‌ها در هر سه مرحله درونداد، پردازش و برونداد معنادار است و اختلاف وجود دارد. همچنین، پژوهشگران از منابع الکترونیکی بیشتر از منابع چاپی استفاده می‌کنند، ولی در مرحله تولید و اشاعه این وضعیت برعکس است و قالب چاپی بیشتر از الکترونیکی مورد تأکید مراکز تحقیقاتی آموزش عالی بود. در مجموع، وضعیت کل جریان اطلاعات حکایت از وضعیت مناسب در مرحله درونداد و وضعیت نامناسب در مرحله پردازش و برونداد دارد.

«صادق‌زاده و ایقان و همکاران» (۱۳۹۲) در پژوهشی جریان اطلاعات را در پژوهشکده‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی؛ بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد در مرحله درونداد (گردآوری و استفاده از اطلاعات) قالب‌های الکترونیکی بیشتر از قالب‌های چاپی؛ در مرحله پردازش (تولید و ذخیره اطلاعات)، قالب‌های چاپی بیشتر از قالب‌های الکترونیکی و در مرحله برونداد (اشاعه اطلاعات)، قالب‌های چاپی بیشتر از قالب‌های الکترونیکی مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین، پژوهشگران از منابع الکترونیکی بیشتر از منابع چاپی استفاده می‌کنند. ولی در مرحله تولید و اشاعه، این وضعیت به عکس بوده و قالب چاپی بیشتر از قالب الکترونیکی مورد تأکید پژوهشگران است.

«صدوقی، ارشاد سرابی و ولی‌نژادی» (۱۳۹۳) در پژوهشی دیگر با عنوان «بررسی وضعیت جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه علوم پزشکی تهران» (۱۳۹۱) جریان اطلاعات را از لحاظ روش «گردآوری»، «تولید و ذخیره» و «اشاعه و انتشار اطلاعات» بررسی کردند. نتایج پژوهش آنها نشان داد در مراکز تحقیقاتی دانشگاه علوم

پزشکی تهران، درباره تأکید بر انواع منابع گردآوری اطلاعات و شیوه و نحوه گردآوری اطلاعات، تفاوت معناداری وجود دارد؛ یعنی بر استفاده از انواع منابع برای گردآوری اطلاعات و همچنین شیوه و روش نگهداری اطلاعات، تأکید یکسانی صورت نمی‌گیرد. همچنین، در دو حیطة تأکید بر نوع و قالب‌های ذخیره اطلاعات و محمل‌های تولید و ذخیره اطلاعات تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارتی، در این مراکز بر استفاده از نوع و قالب‌های ذخیره اطلاعات و همچنین محمل‌های تولید و ذخیره اطلاعات، تأکید یکسانی صورت نمی‌گیرد. اما در رابطه با اشاعه و انتشار اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه علوم پزشکی تهران شامل تأکید بر مخاطبان، شیوه‌ها و قالب‌ها و محمل‌های اشاعه اطلاعات تفاوت معناداری وجود ندارد و میزان تأکید بر آنها یکسان است.

«هارجی و دیکسون»^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی با عنوان «آیا کارکنان سیاست‌های مهم سازمانی را درک می‌کنند؟» جریان اطلاعات سازمانی را در چهار شرکت بزرگ عمومی و خصوصی بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد کارکنان درک روشنی از سیاست‌های سازمان ندارند. از طرف دیگر، جریان مؤثر اطلاعات در مسائل کلیدی، نقش به‌سزایی در اثربخشی ارتباطات در سازمان‌ها دارد.

«ماریچ و همکاران»^۲ (۲۰۰۸) در پژوهشی که در یک آژانس خدمات اورژانس پزشکی در کالیفرنیا انجام گرفت، ساختار دولتی فناوری اطلاعات و ارتباطات را از حیث مسائل درون‌سازمانی بررسی کردند. هدف از انجام این پژوهش، تجزیه و تحلیل جریان اطلاعات درون‌سازمانی با استفاده از چارچوب استاندارد شده بود. نتایج این پژوهش نشان داد پیروی از یک چارچوب استاندارد و نیز به اشتراک‌گذاری اطلاعات در ساختار فناوری اطلاعات و ارتباطات، از مزایای جریان اطلاعات درون‌سازمانی به شمار می‌آید.

«ماهتو و داویس»^۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی به مطالعه جریان اطلاعات و توافق استراتژیک در سازمان‌ها پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد جریان‌های

---

1. Hargie and Dickson.

2. Marich & et al.

3. Mahto & Davis.

درون‌سازمانی اطلاعات در سطح میانی و پایین سازمان، تحت تأثیر قرار می‌گیرند. همچنین، سطوح سلسله‌مراتبی منابع انسانی و کنسرسیوم میان آنها، منبع اطلاعاتی بسیار مهمی در توسعه جریان اطلاعات به شمار می‌روند.

سؤال‌های پژوهش

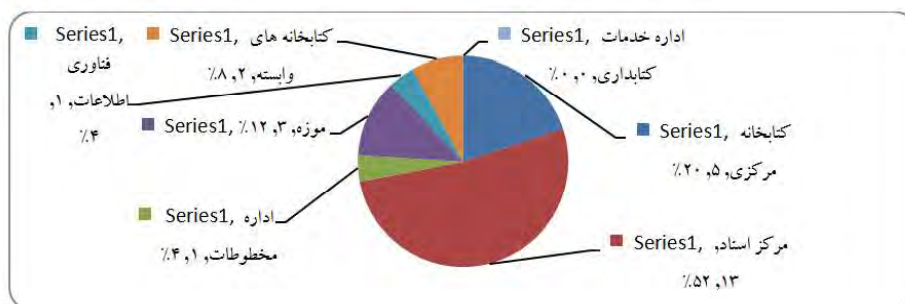
۱. هریک از قالب‌های مختلف اطلاعات، چه میزان از درون‌داد جریان اطلاعات را در میان پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی تشکیل می‌دهند؟
۲. هریک از قالب‌های مختلف اطلاعات چه میزان از پردازش جریان اطلاعات را در میان پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی تشکیل می‌دهند؟
۳. هرکدام از قالب‌های مختلف اطلاعات چه میزان از برونداد جریان اطلاعات را در میان پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی تشکیل می‌دهند؟
۴. وضعیت جریان اطلاعات در سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد چگونه است؟
۵. موانع پیش روی جریان اطلاعات در جامعه مورد مطالعه کدام‌اند؟

تجزیه و تحلیل داده‌ها

جدول ۱ اطلاعات جامعه آماری را از نظر پراکندگی جغرافیایی بر حسب معاونت‌ها و مدیریت‌ها و نیز مدرک تحصیلی، نشان می‌دهد. مرکز اسناد با فراوانی ۱۳ نفر (۵۲٪) بیشترین و اداره خدمات کتابداری بدون هیچ پژوهشگری، کمترین فراوانی رتبه‌های پژوهشی را در بین پاسخ‌دهندگان از نظر پراکندگی جغرافیایی به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، ۸۰٪ جامعه آماری دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد، ۱۶٪ کارشناسی و ۴٪ نیز دارای مدرک تحصیلی دکترا هستند. نمودار ۱، توزیع پژوهشگران را در ادارات و معاونت‌های مختلف نشان می‌دهد. بر این اساس، پژوهشگران مرکز اسناد با ۵۲٪؛ کتابخانه مرکزی با ۲۰٪؛ موزه با ۱۲٪؛ کتابخانه‌های وابسته (درون‌شهری و

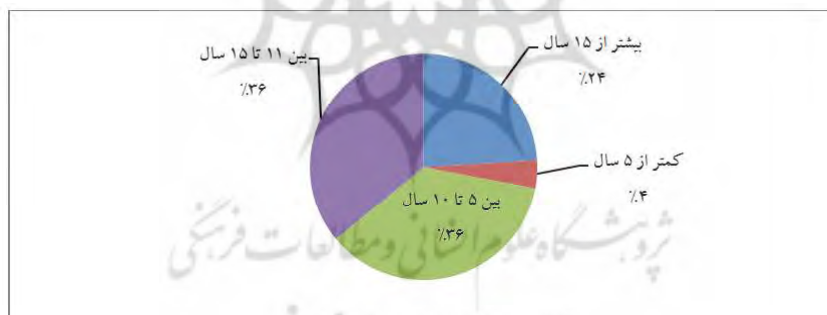
_____ واکاوای جریان اطلاعات در فعالیتهای پژوهشی پژوهشگران ... / ۹۱

برون‌شهری) با ۸٪ و اداره مخطوطات و فناوری اطلاعات به طور مشترک با ۴٪ در تولیدات علمی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد سهم داشته‌اند.

نمودار ۳. پراکندگی جامعه آماری پژوهش در معاونت‌ها و مدیریت‌های گوناگون

اطلاعات نمودار ۴ نیز نشان می‌دهد ۷۲٪ پژوهشگران بین ۵ تا ۱۵ سال (۳۶٪ بین ۱۰-۵ سال و ۳۶٪ بین ۱۱-۱۵ سال)؛ ۲۴٪ بیشتر از ۱۵ سال و ۴٪ کمتر از ۵ سال سابقه کار دارند.

نمودار ۴. پراکندگی جامعه آماری پژوهش با توجه به سابقه خدمت

یافته‌های جامعه آماری

در این پژوهش در بررسی «درونداد»، «ذخیره و پردازش» و «برونداد» جریان اطلاعات، به مؤلفه‌های مختلفی توجه شده است که در همه گویه‌ها در زبان‌های فارسی و غیرفارسی بررسی شده‌اند، مگر در برخی از گویه‌ها، همچون مستندسازی تجربیات و گزارش‌های اداری که تنها زبان فارسی آنها محاسبه شده است و طرح‌های پژوهشی که

در مؤلفه تولید اطلاعات علمی (ذخیره و پردازش) در سازمان به‌طور مشخص زبان فارسی مورد توجه قرار گرفته و در این پژوهش نیز ملاک قرار گرفته است. در ادامه، یافته‌های جامعه آماری در متغیرهای درونداد، ذخیره و پردازش، برونداد و موانع پیش روی جریان اطلاعات می‌آید.

وضعیت استفاده از انواع منابع اطلاعاتی (درونداد)

پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی از انواع منابع اطلاعاتی چاپی و غیر چاپی در تولیدات علمی خود استفاده می‌کنند. جدول ۲ وضعیت استفاده از انواع منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی را نشان می‌دهد، که پاسخ سؤال یک پژوهش نیز هست. در جدول ۲ متوسط امتیاز ۳ و بیشتر نشان دهنده استفاده زیاد و متوسط امتیاز کمتر از ۳، نشان دهنده استفاده کم، تلقی شده است.

جدول ۲. وضعیت استفاده پژوهشگران از انواع منابع اطلاعات چاپی و الکترونیکی (درونداد)

ردیف	انواع منابع اطلاعاتی چاپی		میانگین	انحراف استاندارد
۱	کتاب	فارسی	۳/۹۲	۰/۸۱۲
		غیرفارسی	۳/۱۶	۱/۲۴۷
۲	پایان‌نامه‌ها	فارسی	۳/۸۸	۰/۷۸۱
		غیرفارسی	۰	۰
۳	طرح‌های پژوهشی	فارسی	۰/۴۴	۰/۵۰۶
		غیرفارسی	۰	۰
۴	خبرنامه‌ها	فارسی	۰/۲۸	۰/۴۵۸
		غیرفارسی	۰	۰
۵	گزارش‌های اداری	فارسی	۱/۵۲	۰/۵۰۹
۶	کتاب خطی	فارسی	۲/۶	۲/۰۸۲
		غیرفارسی	۰/۸۴	۱/۲۱۳
۸	نشریات علمی	فارسی	۳	۱/۵
		غیرفارسی	۳/۶۴	۱/۵۵۱
۹				

۱۰	مستندسازی تجربيات ^۱	فارسی	۰	۰
۱۱	اسناد		۳/۱۶	۱/۵۴۵
تعداد پژوهشگران		میانگین		
۲۵		۱/۷۶		
ردیف	انواع منابع اطلاعاتی الکترونیکی	میانگین	انحراف استاندارد	
۱	پایگاه‌های اطلاعاتی	فارسی	۳/۸۸	۱/۰۵۴
		غیرفارسی	۳/۰۸	۱/۱۷۶
۲	راهنماها و موتورهای جستجو	فارسی	۱/۳۶	۱/۰۳۶
		غیرفارسی	۴/۶	۱/۰۵۳
۳	پایان‌نامه	فارسی	۲/۵۲	۱/۱۱۲
		غیرفارسی	۰	۰
۴	مستندسازی تجربيات	فارسی	۰	۰
۵	لوح فشرده		۰	۰
تعداد پژوهشگران		میانگین		
۲۵		۱/۹۳		

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد پژوهشگران در تولیدات علمی خود، بیشتر از منابع اطلاعاتی الکترونیکی (۱/۹۳) استفاده می‌کنند تا منابع اطلاعاتی چاپی (۱/۷۶). آنها در

۱. در رابطه با مستندسازی تجربيات به‌ویژه تجربيات مستند شده در سازمان و تجربيات سازمانی، بخش تاریخ شفاهی مرکز اسناد آستان قدس رضوی از سال ۱۳۷۶ کار خود را با هدف جمع‌آوری، نگهداری، طبقه‌بندی و اطلاع‌رسانی خاطرات شفاهی مربوط به آستان قدس رضوی، مشهد و استان خراسان شروع کرده است. تاریخ سیاسی، دیوانی، ابنیه و فعاليت‌های فرهنگی آستان قدس رضوی و نیز تاریخ سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، مذهبی، اداری، تاریخ رجال، تاریخ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و همچنین تاریخ شهرهای استان خراسان از محورهای کلی فعاليت تاریخ شفاهی در این بخش است. به علاوه، در این بخش مصاحبه با مدیران اسبق نیز در دستور کار قرار گرفته است و با چند نفر از مدیران نیز، مصاحبه‌هایی انجام گرفته که مستندات آن در فایل الکترونیکی تهیه و قابل ارائه است. افزون بر این، به‌طور معمول هر هفته، سه‌شنبه‌ها جلسات هم‌اندیشی در محل اتاق آموزش سازمان برگزار می‌شود که در آن کارکنان سازمان به بیان اندیشه‌ها و اشتراک دانش با دیگر کارکنان می‌پردازند و سازمان نیز جهت مستندسازی از ارائه سخنرانی، فیلم تهیه می‌کند.

بین منابع اطلاعاتی چاپی بیشترین استفاده را از کتاب‌های چاپی فارسی دارند (۳/۹۲) و از پایان‌نامه‌های غیرفارسی، طرح‌های پژوهشی غیرفارسی، خبرنامه‌های غیرفارسی و تجربیات مستندسازی شده با عنوان مستندسازی تجربیات استفاده نکرده‌اند (۰)؛ از بین منابع اطلاعاتی الکترونیکی نیز بیشترین استفاده را از پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی دارند و از پایان‌نامه‌های غیرفارسی، مستندسازی تجربیات و لوح‌های فشرده نیز به هیچ عنوان استفاده نکرده‌اند.

وضعیت ذخیره و پردازش تولیدات علمی

پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی تولیدات علمی خود را در قالب‌های مختلف، ذخیره می‌کنند. جدول ۳ وضعیت انواع قالب‌های اطلاعاتی ذخیره شده از پژوهشگران را نشان می‌دهد، که پاسخ سؤال ۲ پژوهش نیز هست.

جدول ۳. وضعیت انواع قالب‌های ذخیره و پردازش شده توسط پژوهشگران

ردیف	انواع قالب‌های تولید شده (چاپی)	میانگین	انحراف استاندارد
۱	کتاب	۲/۰۴	۱/۳۳
		۰	۰
۲	مقاله	۳/۵۶	۰/۷۶۸
		۰/۳۶	۰/۸۶
۳	طرح پژوهشی	۲/۲	۱/۵۵
		۰	۰
۴	خبر علمی	۲/۴۴	۱/۳۵۶
		۰	۰
۵	گزارش اداری	۲/۴۴	۱/۶
۶	مستندسازی تجربیات سازمانی	۰	۰
تعداد پژوهشگران		میانگین	
		۲۵	۰/۷۴۶
ردیف	انواع قالب‌های تولید شده (الکترونیکی)	میانگین	انحراف استاندارد
۱	کتاب	۰	۰
		۰	۰

۰/۶۲۷	۳/۶۸	فارسی	مقاله	۲
۰	۰	غيرفارسی		
۰	۰	فارسی	خبر علمی	۳
۰	۰	غيرفارسی		
۱/۶	۲/۴۴	فارسی	گزارش‌های اداری	۴
۰	۰	فارسی	مستندسازی تجربیات سازمانی	۵
۰	۰	فارسی	چندرسانه‌ای	۶
۰	۰	فارسی	بروشور	۷
۰	۰	غيرفارسی		
میانگین			تعداد پژوهشگران	
۰/۵۵			۲۵	

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد پژوهشگران بیشتر تمایل دارند آثار علمی خود را در قالب‌های چاپی (۰/۷۴۶) تولید کنند تا منابع الکترونیکی (۰/۵۵). آنها از میان تولیدات چاپی بیشتر تمایل به ذخیره اطلاعات خود در قالب مقاله فارسی (۳/۵۶) هستند. در این بین، ذخیره اطلاعات در قالب کتاب‌های فارسی، خبر علمی غيرفارسی و مستندسازی تجربیات، هیچ (۰) سهمی ندارند. به علاوه، پژوهشگران از میان تولیدات الکترونیکی بیشتر تمایل به ذخیره اطلاعات خود در قالب مقاله فارسی (۳/۶۸) هستند و در این بین کتاب فارسی و غيرفارسی، مقاله غيرفارسی، خبر علمی فارسی و غيرفارسی و مستندسازی تجربیات سازمانی هیچ (۰) سهمی ندارند.

وضعیت اشاعه و انتشار منابع اطلاعاتی (برونداد)

پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی تولیدات علمی خود را در قالب‌های مختلف، منتشر می‌کنند. با توجه به این که پژوهشگران سازمان در مرحله ذخیره و پردازش اطلاعات سهم بسیار اندکی (۰/۰۴۵) را در زبان‌های غيرفارسی دارند و در مرحله تولید نیز هیچ سهمی نداشتند، از تفکیک زبانی در این مرحله اشاعه صرف نظر شد. جدول ۴ وضعیت انواع قالب‌های اطلاعاتی منتشر شده از پژوهشگران را نشان می‌دهد، که پاسخ سؤال ۳ پژوهش نیز هست.

جدول ۴. وضعیت انتشار (اشاعه) اطلاعات توسط پژوهشگران (برونداد)

ردیف	انواع قالب‌های منتشر شده چاپی	میانگین	انحراف استاندارد
۱	کتاب	۱/۹۶	۱/۴۲
۲	بروشور	۲/۴	۱/۱۱۸
۳	مقالات	۳/۳۲	۰/۹۴۵
۴	انتشار تولیدات علمی در قالب ارائه سخنرانی در همایش‌ها و کنفرانس‌ها	۲/۹۲	۱/۱۱۵
۵	انتشار تولیدات علمی در قالب پوستر در همایش‌ها و کنفرانس‌ها	۲/۲۴	۱/۵
۶	مستندسازی تجربیات	۰	۰
تعداد پژوهشگران		میانگین	
۲۵		۲/۱۴	
ردیف	انواع قالب‌های منتشر شده الکترونیکی	میانگین	انحراف استاندارد
۱	کتاب (جزوه آموزشی)	۲/۱۲	۱/۵۳۶
۲	مقالات (خارج سازمانی)	۳/۲۴	۱/۰۵۲
۳	مقالات (شمسه، عطف، دانشورز و ...)	۲/۴۴	۱/۶
۴	درج خبر در اینترنت یا اتوماسیون اداری	۲/۵۶	۱/۳۵۶
۵	درج خبر در اینترنت (وبلاگ و سایت‌ها و ...)	۲/۳۲	۱/۴۶۴
۶	بروشور	۲/۰۴	۱/۳۰۶
۷	مستندسازی تجربیات	۰	۰
۸	انتشار تولیدات علمی در قالب چند رسانه‌ای‌ها	۱/۴۴	۱/۳۸۶
تعداد پژوهشگران		میانگین	
۲۵		۲/۰۲	

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد پژوهشگران بیشتر تمایل دارند تولیدات علمی خود را در قالب‌های چاپی (۲/۱۴) منتشر کنند تا الکترونیکی (۲/۰۲). در بین آثار منتشر شده در قالب چاپی نیز بیشتر مایل به چاپ مقالات (۳/۳۲) هستند و مستندسازی تجربیات هیچ (۰) سهمی از انتشار ندارد. به علاوه، پژوهشگران در قالب الکترونیکی بیشتر تمایل به تولید آثار علمی خود در قالب مقاله و انتشار آن در نشریات برون‌سازمانی دارند و مستندسازی تجربیات هیچ (۰) سهمی در تولیدات آنها ندارد.

جدول ۵. وضعیت جریان اطلاعات در سازمان

ردیف	وضعیت جریان اطلاعات در سازمان	چاپی	الکترونیکی	میانگین
۱	وضعیت استفاده پژوهشگران از انواع منابع اطلاعات چاپی و الکترونیکی (درونداد)	۱/۷۶	۱/۹۳	۱/۸۴۵
۲	وضعیت انواع قالب‌های ذخیره و پردازش شده توسط پژوهشگران	۰/۷۴۶	۰/۵۵	۰/۷۵
۳	وضعیت انتشار (اشاعه) اطلاعات توسط پژوهشگران (برونداد)	۲/۱۴	۲/۰۲	۲/۰۸
تعداد پژوهشگران		میانگین		
۲۵		۱/۵۵۸		

از این‌رو، در پاسخ به سؤال ۴ پژوهش که در پی بررسی وضعیت جریان اطلاعات در سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی است، از مجموع نتایج جدول‌های ۲، ۳ و ۴ که به طور خلاصه در جدول ۵ آمده است، نتیجه گرفته می‌شود که روند جریان اطلاعات در میان پژوهشگران به کندی صورت می‌گیرد. بنابراین، بدیهی است که موانعی جدی بر سر راه جریان اطلاعات وجود دارد که در ادامه بررسی می‌شود.

موانع پیش روی جریان اطلاعات

عوامل خرد و کلان زیادی وجود دارد که مستقیم و غیر مستقیم بر جریان تولید، توزیع و مصرف اطلاعات تأثیر می‌گذارند. از جمله این عوامل در بُعد کلان می‌توان به اشخاص، سازمان‌ها، دولت‌ها و تدوین سیاست ملی اطلاعات؛ و در بُعد خرد به فناوری اطلاعات و ارتباطات، آن‌تروپی (نبود اطلاعات برای تصمیم‌گیری)، زیرساخت اطلاعات، خلاقیت و نوآوری، نقش فعالیت‌های علمی، فناوری و اقتصادی، معماری اطلاعات، آزادی اطلاعات و گردش اطلاعات در یک کشور اشاره کرد (صادق‌زاده و ایقان، حسن‌زاده، نجف‌قلی نژاد درجوری، ۱۳۹۲: ۲۹۹-۳۱۶). لذا، تمامی عواملی که به آنها اشاره شد، اگر دچار بی‌نظمی، اخلال و ... شوند؛ چنانچه مانعی برای جریان اطلاعات هم نباشند، موجب کندی آن می‌شوند. در نتیجه، جریان اطلاعات با نظم و سرعتی که

در عصر اطلاعات و جامعه اطلاعاتی به آن نیاز داریم، اتفاق نخواهد افتاد. در عین حال، موانع اساسی در مسیر جریان اطلاعات وجود دارد که ممکن است به مقتضای زمان و مکان متغیر باشند. در این پژوهش نیز با توجه به ماهیت بستر پژوهش، عوامل تأثیرگذار در جریان اطلاعات در دو متغیر فردی (خرد) و سازمانی (کلان) بررسی خواهند شد تا با توجه به وضعیت آن، موانع جریان اطلاعات شناسایی شوند.

جدول ۵. وضعیت توجه به پژوهش در متغیرهای فردی و سازمانی

انحراف استاندارد	میانگین	توجه به پژوهش در متغیرهای فردی و سازمانی	
۱/۱۹۴	۱/۵۲	حمایت و پشتیبانی مالی، تشویق و اهدای جوایز	سازمانی
۱/۱	۲/۲۸	تأکید بر اولویت‌های پژوهشی	
۱/۱۳۷	۲/۷۲	فراهم کردن ارتباطات پژوهشی از طریق کنفرانس‌ها و همایش‌های ملی	
۱/۲۴۲	۲/۲۸	فراهم کردن ارتباطات پژوهشی از طریق کنفرانس‌ها و همایش‌های بین‌المللی	
۱/۰۳۶	۲/۶۴	وجود معیار مشخص و دقیق برای ارزیابی فعالیت‌های پژوهشی سازمان	
۱/۲۲۱	۲/۶۴	وجود فرصت‌های پژوهشی و مطالعه در محیط کار	
۱/۳۰۵	۲/۳۹	میزان حمایت سازمان در قبول هزینه‌های پژوهشی مصوب	
۱/۰۵۶	۲/۳۸	وجود سیستم‌های خبره	
۱/۳۳۹	۲/۲۸	وجود اینترنت بدون محدودیت داتلود	
۱/۲	۲/۷۶	وجود اینترنت پرسرعت	
۱/۲۶۲	۲/۵۲	استفاده مدیران از نتایج حاصل از پژوهش	
۰/۸۱	۳/۶۱	توجه به برگزاری دوره‌های آموزشی	
۰/۸۲۱	۳/۴۴	میزان توجه سازمان به تقویت مهارت‌ها و دانش	
۰/۶۸۸	۳/۸۴	میزان دسترسی راحت به مخازن کتب چاپی	
۲/۱۷۸	۲/۱۶	میزان دسترسی راحت به مخازن کتب خطی	
۱/۲۴	۲/۳۹	میزان دسترسی راحت به مخازن اسناد	
۱/۵۳۶	۲/۸۸	میزان دسترسی راحت به مخازن مطبوعات	
۰/۶۲۴	۳/۴۸	روزآمدی منابع اطلاعاتی	
۱/۰۹۶	۳/۳۸	میزان دسترسی به منابع اطلاعاتی رایگان	
۰/۸۱۶	۳/۶۰	میزان دسترسی به موقع به اطلاعات	
۱/۰۶۱	۲/۲۸	میزان دسترسی به مجموعه منابع اطلاعاتی دانشگاه‌های سطح شهر	
۱/۲۱۴	۲/۸۴	برابری در دستیابی به منابع اطلاعاتی در ادارات و معاونت‌های مختلف	

۱/۲۶۸	۳/۰۴	پژوهش به عنوان ابزاري براي حفظ پايگاه اجتماعي در جامعه علمي	فردى
۱/۳۳۹	۲/۷۲	پژوهش به عنوان ابزاري براي حفظ پايگاه اجتماعي در سازمان	
۱/۴۱۷	۲/۴۴	ميزان استفاده از مزايای پژوهشى	
۱/۴۹۸	۲/۹۲	آگاهي از مراحل توالى نشر	
۱/۰۴۴	۳/۵۶	توانايى در بازيابى اطلاعات علمي	
۱/۱۳۷	۲/۷۲	استفاده از فرصت‌هاى پيش آمده در محيط كار براي انجام كار هاى پژوهشى	
۰/۸۶۰	۳/۳۶	توجه به نيازهاى اطلاعاتي جامعه علمي	
۰/۹۱۷	۳/۴۴	توجه به نيازهاى اطلاعاتي سازمان	
۰/۸۱۶	۳/۶۰	دسترسي راحت و سريع به اطلاعات	

نتايج جدول ۵، بيانگر توجه به پژوهش در ابعاد فردى و سازمانى است. از اين رو، در بُعد توجه سازمان به پژوهش، به ترتيب ميزان دسترسی راحت به مخازن كتب چاپى (۳/۸۴)، توجه به برگزارى دوره‌هاى آموزشى (۳/۶۱)، روزآمدى منابع اطلاعاتى (۳/۴۸)، ميزان توجه سازمان به تقويت مهارت‌ها و دانش (۳/۴۴) و ميزان دسترسی به منابع اطلاعاتى رايجان (۳/۳۸) از امتياز بالاترى برخوردارند و در مقابل گويه‌هاى وجود اينترنت بدون محدوديت دانلود (۲/۲۸)، تأکید بر اولويت‌هاى پژوهشى (۲/۲۸)، ميزان دسترسی راحت به مخازن كتب خطى (۲/۱۶) و حمايت و پشتيبانى مالى، تشويق و اهداى جوايز (۱/۵۲) به ترتيب امتيازهاى پايين ترى را در اين مؤلفه به خود اختصاص داده‌اند.

در بُعد فردى نيز دسترسی راحت و سريع به اطلاعات (۳/۶۰)، توانايى در بازيابى اطلاعات علمي (۳/۵۶) و توجه به نيازهاى اطلاعاتي جامعه علمي (۳/۳۶) امتيازهاى بالاترى را در انگيزه‌هاى فردى پژوهشگران در جريان اطلاعات به خود اختصاص داده‌اند و در مقابل ميزان استفاده از مزايای پژوهشى (۲/۴۴) كمترين امتياز را در انگيزه‌هاى فردى در پيشبرد امر پژوهش دارد.

بحث و نتيجه‌گيرى

توزيع مكاني پژوهشگران كتابخانه، موزه و مركز اسناد آستان قدس رضوى در ادارات و مديريت‌هاى مختلف، نشان از توجه به منابع انساني در سايه توجهاى و خلق

فرصت‌های سازمانی به امر پژوهش و به‌عکس از آن دارد. به ویژه، توجه به این امر در اداره اسناد که بیش از نیمی از جامعه آماری را تشکیل می‌دهد و در مقابل اداره خدمات کتابداری که هیچ نماینده‌ای در جامعه پژوهش ندارد، به طور چشمگیری جلب توجه می‌کند. این امر می‌تواند به ماهیت کار و وظیفه شغلی پژوهشگران مربوط باشد و با تأمل در وظایف شغلی پژوهشگران اسناد که ماهیتی پژوهشی دارد، قابل توجیه است. به علاوه، در این پژوهش به دنبال بررسی جریان اطلاعات در چرخه‌ای بودیم که برای ما روشن شود پژوهشگران کتابخانه، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی در تولیدات علمی خود از چه منابعی استفاده می‌کنند؟ تمایل دارند در چه قالبی به تولید اطلاعات بپردازند؟ در چه قالبی موفق به انتشار اطلاعات می‌شوند؟ و سرانجام موانع پیش روی پژوهش کدامند؟

در مرحله استفاده از منابع اطلاعاتی، پژوهشگران بیشترین استفاده را از منابع اطلاعاتی الکترونیکی دارند تا منابع چاپی. این امر می‌تواند به دلیل سهولت و سرعت دسترسی، روزآمدی، هزینه کمتر و ... باشد. این مورد در نتیجه پژوهش «صادق‌زاده و ایقان و همکاران» (۱۳۹۰) و نیز «صادق‌زاده و ایقان، حسن‌زاده و نجف‌قلی نژاد و رجوری» (۱۳۹۲) مشاهده می‌شود. استفاده پژوهشگران از موتورهای جستجوی غیرفارسی مثل گوگل، آلتاویستا، یاهو و ... به دلیل اولین راهنمایی جهت ادامه پژوهش می‌تواند باشد. سرعت در روند پژوهش، یافتن سابقه پژوهش، اطمینان از تکراری نبودن پژوهش و ... می‌تواند از دلایل استفاده حداکثری پژوهشگران از موتورهای جستجو باشد. در بین منابع چاپی و الکترونیکی نیز، بیشترین استفاده پژوهشگران مربوط به کتاب‌های فارسی چاپی است که این امر می‌تواند به سبب دسترس‌پذیری همه ادارات و معاونت‌ها به کتابخانه مرکزی و کتابخانه‌های تخصصی باشد. از طرف دیگر، ۵۶٪ جامعه آماری پژوهش را پژوهشگران اسناد و مخطوطات تشکیل می‌دهند که تکیه آنها در نگارش کارهای پژوهشی و مبتنی بر منابع دست اول و کتاب است. پس از کتاب‌های چاپی فارسی، بیشترین استفاده را از پایان‌نامه‌های چاپی فارسی و پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی دارند که این نیز به دلیل وجود مجموعه غنی از پایان‌نامه‌ها در کتابخانه مرکزی و نیز اهتمام سازمان در اشتراک مجموعه‌ای از پایگاه‌های معتبر فارسی

و دسترس پذیری تمامی کارکنان به آنهاست. علاوه بر این، آنها در تولیدات علمی خود به میزان قابل توجهی از پایگاههای اطلاعاتی غیرفارسی و کتابهای چاپی غیرفارسی استفاده می کنند که این امر نشان دهنده توجه پژوهشگران به جریان بین المللی اطلاعات و نیز تا حدودی برداشته شدن محدودیت زبانی است. از بین منابع چاپی نیز استفاده نکردن پژوهشگران از پایان نامه های غیرفارسی و طرح های پژوهشی غیرفارسی نیز احتمالاً می تواند به سبب دسترسی نداشتن به پایگاه های اطلاعات خارجی و یا آموزش ناکافی درباره آگاهی از وجود آنها باشد. اما در رابطه با استفاده از تجربیات مستندسازی شده، به دلیل این که سازمان اقدامی در این باره انجام نداده است و در واقع سامانه ای با هدف مدیریت منابع علمی تولید شده ندارد، امکان بازیابی و استفاده از این سرمایه فکری میسر نیست.

در مرحله ذخیره اطلاعات نیز پژوهشگران بیشتر تمایل دارند تولیدات علمی خود را در قالب های چاپی منتشر کنند تا قالب های الکترونیکی. در واقع، در حالی که نشر الکترونیکی به دلیل مزیت هایی که نسبت به نشر کاغذی و چاپی دارد و دنیای انتشارات علمی، رشد روزافزونی را در تولید قالب های مختلف الکترونیکی تجربه می کند، میزان بالای تولید و ذخیره اطلاعات چاپی نسبت به الکترونیکی می تواند جای تأمل و بررسی باشد. این مورد نیز در نتیجه پژوهش «صادق زاده و ایقان و همکاران» (۱۳۹۰) و نیز «صادق زاده و ایقان، حسن زاده و نجف قلی نژاد و رجوری» (۱۳۹۲) مشاهده می شود. به علاوه، از بین ذخیره اطلاعات در قالب های چاپی و الکترونیکی، ذخیره اطلاعات در قالب مقالات الکترونیکی فارسی و مقالات چاپی فارسی بسیار چشمگیرتر از قالب های دیگر است که این نیز می تواند به این علت باشد که مقالات به دلیل داوری، از اعتبار بیشتری برای تولید و ذخیره اطلاعات برخوردار هستند. به علاوه، احتمالاً به دلیل این که نشریات درون سازمانی (دفتر اسناد، شمس، دانشورز) بستری را برای انتشار تولیدات علمی کارکنان سازمان فراهم کرده اند و دو مورد اول نیز الکترونیکی منتشر می شوند، انتشار مقالات فارسی الکترونیکی قابل توجه است. تولیدات علمی سازمان در قالب کتاب چاپی نیز از توانایی کارکنان در این حوزه خبر می دهد، اما در مقابل طولانی شدن خارج از متعارف روند چاپ از تمایل پژوهشگران به ذخیره و انتشار تولیدات علمی

در این قالب کاسته است که رسیدگی به این امر و شناسایی موانع آن، به بهبود این امر خواهد انجامید.

استفاده پژوهشگران از مقاله‌های لاتین، نشانگر از توجه آنها به جریان بین‌المللی اطلاعات است؛ اما به نظر می‌رسد این جریان، به نحوی یک‌طرفه است و شیب آن فقط از سمت نتایج پژوهش‌های خارجی به سمت نتایج پژوهش‌های پژوهشگران سازمان است. به عبارت دیگر، به دلیل این که تولیدات علمی اغلب در قالب مقاله و به زبان فارسی منتشر می‌شوند، تولیدات علمی پژوهشگران سازمان نمی‌تواند تأثیری در جریان بین‌المللی اطلاعات داشته باشد.

درباره انتشار اطلاعات، پژوهشگران سازمان بیشتر مایل به انتشار در قالب‌های چاپی هستند تا الکترونیکی. در بین انواع قالب‌های چاپی، انتشار مقاله‌ها به شکل‌های مختلف اعم از چاپ در نشریه‌ها، انتشار تولیدات علمی در قالب ارائه سخنرانی در همایش‌ها و کنفرانس‌ها و انتشار تولیدات علمی در قالب پوستر در همایش‌ها و کنفرانس‌ها، بیشتر از بقیه است. به علاوه، اشاعه اطلاعات علمی در قالب مقاله الکترونیکی نیز در نشریات الکترونیکی داخل و خارج سازمان، از قالب‌های دیگر بیشتر است. از این رو، ملاحظه می‌شود که پژوهشگران سازمان بیشتر به اشاعه اطلاعات علمی خود در قالب مقاله تمایل دارند. در واقع، میزان بالای اشاعه اطلاعات در قالب چاپی، به احتمال، به دلیل اعتبار این قالب نسبت به قالب الکترونیکی است. به علاوه، به احتمال، نبود قوانین مصوب و بلا تکلیفی حق مؤلف، نبود ارزیابی (گاه در آپلود) و ... از معایب اشاعه اطلاعات در قالب الکترونیکی است. این مورد در نتیجه پژوهش «صادق‌زاده و ایقان و همکاران» (۱۳۹۰) و نیز «صادق‌زاده و ایقان، حسن‌زاده و نجف‌قلی نژاد و رجوری» (۱۳۹۲) مشاهده می‌شود. به دلیل این که درج خبر در اینترنت یا اتوماسیون اداری در حوزه اشاعه اطلاعات وضعیت خوبی دارد، می‌توان نسبت به مدیریت دانش کارکنان با ارائه راهبردهای کارشناسانه، به غنی‌سازی اشتراک دانش کمک کرد. نکته‌ای که در این پژوهش جای تأمل فراوان دارد، این است که با وجود نقش انکارناپذیر مستندسازی تجربیات در پیشبرد هدف‌های سازمان، جلوگیری از دوباره‌کاری، استفاده از تجربیات

_____ واکاوی جریان اطلاعات در فعالیتهای پژوهشی پژوهشگران ... / ۱۰۳

موفق و ...، این مهم در هر سه مرحله درونداد، ذخیره و پردازش و برونداد هیچ سهمی ندارد.

به علاوه، موانعی قابل تأمل پیش روی جریان اطلاعات وجود دارد. از آن جمله، در بُعد دسترسی به مخازن خطی محدودیتهایی وجود دارد که پیشنهاد می‌شود با تغییر سیاست‌های موجود و ارائه تسهیلات به پژوهشگران سازمان، این کمبود جبران شود. ارائه تسهیلات به پژوهشگران در دستیابی برابر به اطلاعات، به‌ویژه پایگاه‌های اطلاعات و نیز استفاده از اینترنت، بدون محدودیت دانلود نیز می‌تواند بسیار راهگشا باشد و بهتر است جدا از اطلاع‌رسانی عمومی، برای این گروه ویژه، اطلاع‌رسانی متمرکزی از سوی مدیریت پژوهش سازمان وجود داشته باشد. به علاوه، در رابطه با دستیابی به اطلاعات دانشگاه‌های سطح شهر، روابط عمومی و امور بین‌الملل سازمان با انعقاد قرارداد و تفاهم‌نامه می‌تواند به این مهم دست یابد. علاوه بر این، نبود حمایت مالی قابل قبول سازمان در اولیتهای پژوهشی، سبب استقبال اندک پژوهشگران به این مهم شده که بدون شک به خلأ جبران‌ناپذیری خواهد انجامید.

پیشنادهای پژوهش

با توجه به ضرورت جریان اطلاعات در سازمان‌ها، شناسایی ابعاد و نحوه جریان اطلاعات اهمیت بسیاری دارد. در این راستا، بررسی موانع و بازدارنده‌های جریان اطلاعات و اجرایی کردن راهکارهای پیشنهادی حایز اهمیت است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. افزایش سرعت اینترنت و برداشته شدن محدودیت دانلود برای پژوهشگران سازمان.
۲. ایجاد سیستم مدیریت منابع علمی جهت مستندسازی تجربیات مدیران و پژوهشگران.
۳. افزایش روند تبادل اطلاعات علمی با در اختیار گذاشتن نتایج طرح‌های پژوهشی در بین کارکنان سازمان.
۴. ایجاد تفاهم‌نامه‌های همکاری با سازمان‌های همسو و دانشگاه‌ها، در راستای اهداف پژوهشی.

۵. تسهیل استفاده از نتایج تحقیقات سایر پژوهشکده‌ها.
۶. حمایت‌های مالی در راستای تشویق پژوهشگران برتر سازمان.
۷. آموزش کارکنان و پژوهشگران سازمان با جریان ملی و بین‌المللی اطلاعات برای جهت تسهیل جریان اطلاعات.
۸. آگاهی‌رسانی و آموزش‌های لازم به مدیران مدیریت‌ها و ادارات مختلف در زمینه ارزش جریان اطلاعات.
۹. تشویق پژوهشگران با ابلاغ بخش‌نامه‌های مناسب تشویقی (ارتقا).

منابع

- حسن‌زاده، محمد و آرش محمدخانی (۱۳۸۹). «بررسی نحوه جریان اطلاعات در پژوهشکده‌های دانشگاه تربیت مدرس». پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، دوره ۲۵، شماره ۳.
- حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۷). مروری بر مفهوم و ابعاد جغرافیای سیاسی اطلاعات. اطلاع‌شناسی، سال پنجم، شماره ۳.
- صادق‌زاده و ایقان، علی و همکاران (۱۳۹۲). «بررسی جریان اطلاعات در پژوهشکده‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی». فصلنامه دانش‌شناسی، سال ششم، شماره ۲۳.
- حسن‌زاده، محمد و علی صادق‌زاده و ایقان (۱۳۹۱). «بررسی مقایسه‌ای درون‌دادها و بروندادهای جریان اطلاعات در پژوهشکده‌های آموزش عالی ایران». پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، سال دوم، شماره ۱.
- صادق‌زاده و ایقان، علی، محمد حسن‌زاده و اعظم نجف‌قلی نژاد و رجوری (۱۳۹۲). «اطلاعات و جریان اطلاعات در سازمان‌ها». تهران: چاپار.
- صدوقی، فرحناز؛ رقیه ارشاد سرابی و علی ولی‌نژادی (۱۳۹۳). «بررسی وضعیت جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه علوم پزشکی تهران. مدیریت سلامت»، سال هفدهم، شماره ۵۵.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی. تهران: نشر دیدار.
- محمدخانی، آرش (۱۳۸۷). «بررسی نحوه جریان اطلاعات در پژوهشکده‌های دانشگاه تربیت مدرس تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- ویستر، فرانک (۱۳۹۰). نظریه‌های جامعه اطلاعاتی. ترجمه اسماعیل قدیمی. تهران: امیرکبیر.
- Oyadonghan, Joyce Chinyere, "Information Flow Patterns in Organizations: The Library in Focus" (2010). Library Philosophy and Practice (e-journal). Paper 504.
- Available at: <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/504>.
- Hargie, Owen; Dickson, David. (2007). Are important corporate policies understood by employees?: A tracking study of organizational information flow. Journal of Communication Management, Voll 11, No 1, pp9-25.

- Mahto, Raj V & Davis, Peter S (2012). Information Flow and Strategic Consensus in Organizations. International Journal of Business and Management; Vol. 7, No. 17.
- Marich, M. J., Horan, T. A., & Schooley, B. L. (2008). Understanding IT Governance within the San Mateo County Emergency Medical Service Agency. Paper presented at the International ISCRAM Conference.
- Shroeder, R.G. (2004). Operations management: contemporary concepts, and cases. McGraw, Hill. P219.
- Zhang, C.N; Yang, C. (2002). Information flow analysis on rol- based access control model. Information Management & Computer Security. Vol 10, No5, p225-236.

